

Förstudie

Diarienummer
436–8404–2015

Översyn av riksintressen för kulturmiljövård i Jämtlands län

En inledande förstudie

Länsstyrelsen
Jämtlands län

Omslagsbild

Dimma i Klövsjödalen. Foto: Fredrik Herrlander.

Utgiven av

Länsstyrelsen Jämtlands län
December 2016

Beställningsadress

Länsstyrelsen Jämtlands län
831 86 Östersund
Telefon 010-225 30 00

Ansvarig

Paulina de Vries

Tryck

Länsstyrelsens tryckeri, Östersund 2016

Löpnummer

2016:46

Diarienummer

436-8404-2015

Publikationen kan laddas ner från Länsstyrelsens hemsida
www.lansstyrelsen.se/jamtland

Badhusparken med Frösön i bakgrunden.
Foto: Marie Birkl.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte	6
1.3 Mål	6
1.4 Material och metod	7
1.5 Avgränsning	7
2. Riksintressen.....	9
2.1 Urval.....	9
2.1.1 Värdetexter	9
2.2 Lagrum.....	9
2.2.1 Myndigheter och ansvar	9
2.2.2 Miljöbalken.....	10
2.2.3 Plan- och bygglagen (PBL)	11
2.2.4 Kulturmiljölagen (KML)	11
2.2.5 Europeiska landskapskonventionen	11
3. Riksintressen i Jämtlands län.....	12
3.1 Riksintressenas fördelning mellan kommunerna	13
3.2 Riksintressenas karaktär	14
3.2.1 Bruksmiljö.....	15
3.2.2 Bymiljö	15
3.2.3 Centralbygd.....	17
3.2.4 Ensamgård	17
3.2.5 Finnbebyggelse	18
3.2.6 Fjällbygd	18
3.2.7 Fornlämningsmiljö	19
3.2.8 Fäbodmiljö	20
3.2.9 Gruvmiljö	20
3.2.10 Kommunikationsmiljö.....	20
3.2.11 Kyrkby.....	21
3.2.12 Kyrkstad.....	21
3.2.13 Odlingslandskap	21
3.2.14 Residensstad	22
3.2.15 Samiska kulturmiljöer	22
3.2.16 Skogsbruk.....	22
3.2.17 Skogsbygd	23
3.2.18 Sockencentrum	23
3.2.19 Turism.....	23
3.2.20 Älvdalsbygd	24
3.3 Kommentarer	24

4. Hur har andra länsstyrelser gjort?	25
4.1 Länsstyrelsen Västerbotten	25
4.2 Länsstyrelsen Kronobergs län	25
4.3 Länsstyrelsen Västernorrland	26
5. Metod för översyn av riksintressen i Jämtlands län	27
5.1 Syfte med översyn.....	27
5.2 Förhållningssätt	27
5.3 Metod för arbetet med en översyn.....	27
5.3.1 Metod med upphandlad konsult.....	29
5.3.2 Metod för internt arbete med Åredalen, Östersund och Storsjöbygden	30
6. Tidplan för översyn av kulturmiljövårdens riksintressen	33
6.1 Arbete år 2017	33
6.2 Fortsatt arbete	34
Litteraturförteckning	35

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Under de senaste åren har så gott som alla länsstyrelser i landet genomfört, eller genomför just nu, fördjupande arbeten kring riksintressen. Arbetena som utförs syftar till att ta fram fördjupningar av enskilda områden, såväl som totala översyner.

De problem som anges med dagens riksintressen och systemet kring dessa formuleras på liknande sätt över landet. De problem som tas upp rör otillräckliga kunskapsunderlag, dålig förankring och brister vad gäller urval, motivtexter och avgränsningar. Vilken typ av översyn och vilken metod som används skiljer sig dock mellan de enskilda länen.

År 2012 beviljades Länsstyrelsen i Jämtlands län medel till kunskapsunderlag av Riksantikvarieämbetet för att genomföra en inledande översyn av länets riksintressen för kulturmiljövården. Översynen i länet inleddes med att en enkät med ett stort antal frågor kring riksintressen skickades ut till kommunerna under våren 2012. Resultaten av enkäten redovisas i rapporten *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården* (2013). Enkäten följdes upp med seminariet *Kulturmiljöprogram och riksintressen* där representanter från RAÄ samt från länets samtliga kommuner medverkade.

Behovet av en omfattande översyn i Jämtlands län har länge varit ett stort behov med avseende på kulturhistoriskt innehåll, motiveringar och avgränsningar. Utöver detta visar rapporten *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården* att behov även finns för informations- och utbildningsinsatser liksom behov av diskussioner kring hantering och värdering.

Under 2013 avsattes medel för att fortsätta arbetet med översynen, men arbetet aktualiserades inte på grund av olika anledningar. Inför 2016 beviljades Länsstyrelsen bidrag för att återuppta arbetet med översynen av riksintressena i Jämtlands län.

1.2 Syfte

Föreliggande arbete tar vid efter rapporten *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården* (2013) och har karaktären av en förstudie i det avseendet att studien kommer ta fram en strategi, metod och en generell tidsplan för fortsatt arbete. Studien syftar också till att ta fram förslag på de kompetenser som bör ingå i en arbetsgrupp för arbetet med den fortsatta översynen.

1.3 Mål

Målet är att ta fram en strategi, en generell tidsplan och en metod för det fortsatta arbetet med översynen.

1.4 Material och metod

Följande studie kommer ta avstamp i rapporten *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården* skriven av Johan Looock vid Länsstyrelsen i Jämtlands län 2013. Rapporten redovisar resultatet av den enkät som skickades ut till samtliga kommuner i länet.

Enkäten berörde frågor om riksintresset utifrån följande teman:

- » Kulturhistorisk relevans – behov av översyn
- » Hantering/kommunicering av riksintressen
- » Dialog/ansvarsfördelning mellan myndigheter
- » Kunskap- och planeringsunderlag
- » Hävdande av/synen på riksintressen

I dag har arbetet med riksintressen har pågått i, så gott som, hela landet under flera år. Många länsstyrelser har därför kommit långt med revidering, utveckling och förmedling gällande riksintressen för kulturmiljövården. Flera rapporter finns därför att tillgå att använda som underlag.

Under åren 2012–2013 drev Riksantikvarieämbetet (RAÄ) projektet Kulturmiljövårdens riksintressen, vars huvudsakliga syfte var att förbättra förutsättningarna för en utveckling av landskapets kulturmiljövården i enlighet med miljö- och kulturpolitiken inklusive landskapskonventionen. Projektet utmynnade i en handbok samt utbildningsinsatser som stöd för arbetet med riksintressen inom samhällsplaneringen. Handboken används inom förstudien som stöd i framtagandet av metod och strategi.

Arbetet inom ramen för denna studie kommer ske internt på Länsstyrelsen. En genomgång av de metoder som ett urval av andra länsstyrelser använt sig av i arbetet med översynen av riksintressen görs. Utifrån denna genomgång tas två olika metoder fram för det fortsatta arbetet med riksintressena i Jämtlands län. Förslag på kompetenser inför bildandet av en arbetsgrupp/referensgrupp föreslås därefter. För att belysa vilken historia länets riksintressen för kulturmiljövård återspeglar görs en kategorisering av samtliga riksintresseområden utifrån Riksantikvarieämbetets ordlista över landskaps- och miljötyper (1996). Slutligen tas en generell tidsplan inför den övergripande översynen fram.

1.5 Avgränsning

De flesta länsstyrelser har valt att samarbeta med berörda kommuner på ett eller annat sätt inom ramen för översynen (Looock, 2011). I vissa fall arbetar Länsstyrelsen och kommunen/kommunerna väldigt nära varandra och för en dialog kring riksintressenas värden. I andra fall är det Länsstyrelsen som tagit fram ett underlag, vilket därefter kommuniceras till berörd kommun. I de fall där länsstyrelse och kommun arbetar tillsammans från början tycks målet vara att uppnå en gemensam syn på riksintressets värden.

Att försöka nå fram till en gemensam syn, tillsammans med berörda kommuner, på riksintressena och dess värden är en tilltalande tanke och något som bör eftersträvas i det fortsatta arbetet med översynen.

Inom ramen för denna förstudie kommer arbetet endast ske internt på Länsstyrelsen Jämtlands län.

Under året har Miljö- och energidepartementet skickat ut Riksintresseutredningens betänkande – Planering och beslut för hållbar utveckling (SoU 2015:99) – på remiss. I utredningen föreslås bland annat att Påtaglig skada ersätts av tillgodose intresse och att en möjlighet för regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer, att besluta om företräde för ett väsentligt allmänt intresse före ett riksintresse införs i 3 kap. MB. För detta bemyndigas länsstyrelserna att fatta beslut.

Föreliggande förstudie utgår ifrån dagens skrivning i miljöbalken och utifrån nu aktuellt underlag som Riksantikvarieämbetet tagit fram.

2. Riksintressen

2.1 Urval

Urvalet av riksintressen har en förhistoria som går tillbaka till den fysiska riksplaneringen som initierades av Olof Palme på 1960-talet. Det nuvarande urvalet gjordes dock till största delen 1987 i samband med tillkomsten av naturresurslagen (NRL), då begreppet riksintresse fick en juridisk innebörd. Urvalet av kulturmiljövårdens riksintressen togs fram i samverkan mellan Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser, museer och kommuner.

Naturresurslagens bestämmelser om områden av riksintresse har arbetats in i kapitel 3 och 4 i miljöbalken, som trädde i kraft i januari 1999. De centrala myndigheternas uppgift att peka ut områden av riksintresse regleras genom den så kallade hushållningsförordningen (SFS 1998:896).

År 1995 påbörjade Riksantikvarieämbetet en riksintresseöversyn. I samband med denna togs en mall fram för en revidering av värdetexternas upplägg (Riksantikvarieämbetet, 2012-06-20). Avsikten var att tydliggöra värdena och förbättra möjligheterna att hävda dessa i konkurrens med andra intressen.

2.1.1 Värdetexter

Den mall som Riksantikvarieämbetet tog fram år 1995 för värdetexternas upplägg är fortfarande den mall som ska tillämpas. Värdetexterna syftar till att uttrycka den kulturmiljöaspekt som Riksantikvarieämbetet bedömt ska utgöra riksintresse (Riksantikvarieämbetet, 2012-06-20). Värdetexterna har upp till tre rubriker; *motivering*, *uttryck för riksintresset* och *i området ingår även*. Rubriken *motivering* är tänkt att beskriva den övergripande, bärande, berättelsen som präglar landskapet och ange den övergripande landskaps- och miljötypen som motiverat att området pekats ut som riksintresse. Rubriken *uttryck för riksintresset* avser de fysiska uttrycken i landskapen som gör att berättelsen i miljön är läsbar och som är särskilt viktiga för att vidmakthålla den under motivering angivna aspekten.

Uttrycken kan omfatta byggnader, anläggningar, lämningar, landskapselement etc. Rubriken *i området ingår även* förekommer i vissa värdetexter. Under denna nämns kulturhistoriska företeelser som bedöms vara intressanta, men som saknar funktionellt samband med den riksintressanta aspekten.

Värdetexterna beslutas om av Riksantikvarieämbetet. Utöver dessa underlag är avsikten att Länsstyrelsen ska förtydliga riksintressebeskrivningarna i underlag som beskriver de komplexa sammanhangen och de sammansatta miljöerna.

2.2 Lagrum

2.2.1 Myndigheter och ansvar

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för att peka ut områden av riksintresse för kulturmiljövården. Boverket samordnar de centrala verken och har generell uppsikt över Miljöbalkens tredje kapitel samt uppsikt över fjärde kapitlet. Länsstyrelsen har till uppgift att ha regional uppsikt över tillämpningen av tredje kapitlet i Miljöbalken (Riksantikvarieämbetet, 2014-06-23). Uppsiktsansvaret innebär att granska

→ Läs mer

Miljöbalken 3 kap. 6 § Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön.

Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas.

Områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

och följa upp kommunernas och andra aktörers tillämpning av bestämmelserna. Länsstyrelsen har också till uppdrag att sammanställa utredningar, program och annat planeringsunderlag som har betydelse för hushållningen med naturresurser samt att verka för att riksintressen tillgodoses i planering och prövning. Länsstyrelsen ansvarar även för att kartredovisningar i så hög utsträckning som möjligt ger stöd för de utpekade värdena. Riksintresseområdenas avgränsningar ska redovisas i Länsstyrelsens karttjänst, LstGIS. Kommunen ansvarar för att redovisa hur de avser att tillgodose riksintressena så att dess värden inte skadas.

2.2.2 Miljöbalken

Kulturmiljövårdens riksintressen regleras i miljöbalkens 3 kap. 6 § och ingår i miljöbalkens hushållningsbestämmelser. Bestämmelserna i miljöbalken (MB) syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö (1 kap 1 § Miljöbalken).

PÅTAGLIG SKADA

Miljöbalken 3 kap. 6 § andra stycket anger att riksintressen för kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Det är de värden som legat till grund för utpekandet som ska skyddas från att påtagligt skadas. En åtgärd som berör ett riksintresse måste därför utformas så att den inte medför påtaglig skada på riksintresset för att vara tillåtlig.

Enligt Riksantikvarieämbetets (2014) handbok Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6 § miljöbalken är landskapets läsbarhet central vid urvalet av riksintressen och därmed också i analysen av en förändrings påverkan på kulturmiljön. Åtgärdens påverkan på både miljön som helhet och på de enskilda objekt som är av betydelse för miljöns läsbarhet ska bedömas vid fråga om skada på riksintresse. Olika områden är olika känsliga för tillägg och/eller förändringar och en bedömning av en åtgärds påverkan bör därför alltid vara platsspecifik.

2.2.3 Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen är den lag som har starkast koppling till riksintresseinstrumentet. Varje kommun ska ha en aktuell översiktsplan, i vilken kommunen ska ange hur riksintressena i kommunen ska tillgodoses. Vid framtagandet av en översiktsplan eller vid ändringar av planen ska kommunen samråda med Länsstyrelsen. I samrådsyttrandet ska Länsstyrelsen markera om staten har en annan uppfattning än kommunen. Av plan- och bygglagen (2010:900) framgår att Länsstyrelsen ska verka för att riksintressena tas tillvara i den kommunala planeringen enligt 3 och 4 kap. miljöbalken.

2.2.4 Kulturmiljölagen (KML)

I de inledande bestämmelserna i Kulturmiljölagen slås det fast att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för detta delas av alla. Det är inte ovanligt att det inom ett riksintresse finns byggnads-, kyrkominnen eller fornlämningar som är skyddade enligt kulturmiljölagen och att dessa objekt kan vara en del av riksintresseområdets uttryck.

Kulturmiljölagen är ett starkt skydd för dessa objekt då åtgärder och ingrepp i dessa i stor utsträckning kräver tillstånd från Länsstyrelsen. Med kulturmiljölagen kan dock endast enskilda objekt, och i vissa, fall ett begränsat område skyddas.

1 kap. 1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

2.2.5 Europeiska landskapskonventionen

Sverige ratificerade Europeiska landskapskonventionen 2011, vilket innebär att Sverige åtagit sig att skydda, förvalta och planera vårt landskap i enlighet med konventionens intentioner (Riksantikvarieämbetet, 2012). Det finns dock ingen särskild utpekad myndighet som ansvarar för konventionen och myndighetsbeslut kan inte heller fattas med stöd av denna. Ratificeringen innebär dock att landskapets betydelse ska erkännas i den svenska lagstiftningen.

Den europeiska landskapskonventionen innefattar alla typer av landskap och målet med konventionen är en rikare livsmiljö där alla kan delta i utformningen. Konventionen syftar också till att främja samarbetet kring landskapsfrågor inom Europa och till att stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i det arbetet.

→ Läs mer

2 kap. 6 §

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till:

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan...

8 kap. 9 §

En obebyggd tomt som ska bebyggas ska ordnas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- eller landskapsbilden och till natur- och kulturvärdena på platsen. Tomten ska ordnas så att:

1. naturförutsättningarna så långt möjligt tas till vara...

8 kap. 13 §

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

8 kap. 14 §

Ett byggnadsverk ska hållas i värdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras.

Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

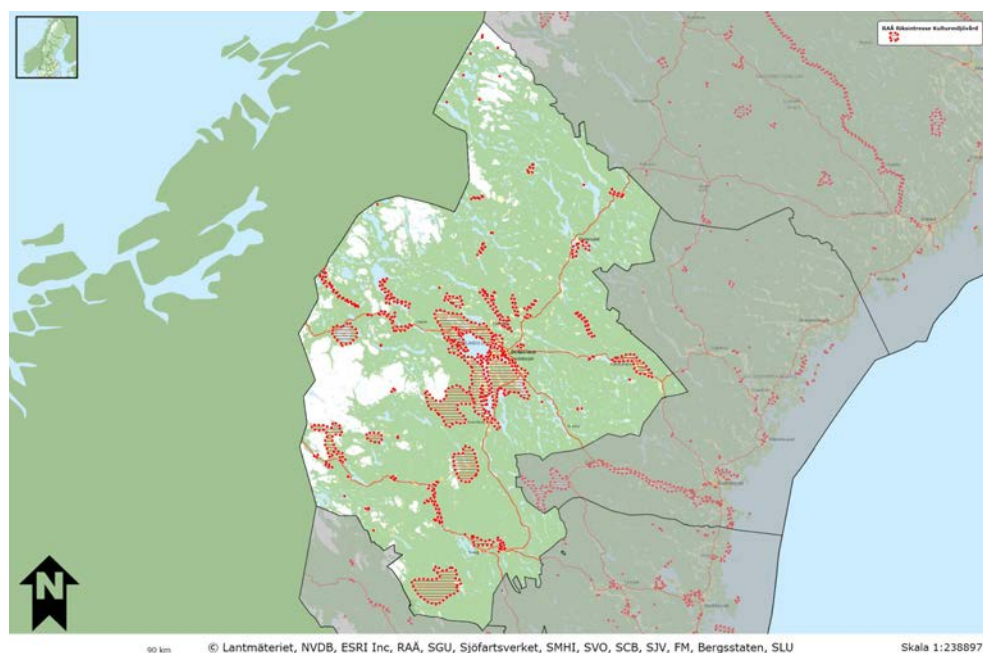
8 kap. 17 §

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

3. Riksintressen i Jämtlands län

Jämtlands län har 61 utpekade områden av riksintresse för kulturmiljövården enligt 3 kapitlet miljöbalken.¹ De utgör tillsammans cirka 8 procent av länets yta. Jämfört med övriga län, är det en medelstor yta som utgör riksintresse för kulturmiljövården. Stockholms län har störst yta med 16 procent täckt av riksintresse kulturmiljö, medan Värmlands län har minst yta, 1 procent. Jämfört med de tre andra nordligaste länen, har Jämtland störst andel. Västerbotten och Västernorrland har vardera 3 procent, Norrbotten 2 procent (Loock, 2013).

Riksintressena i Jämtlands län är, liksom i landet i övrigt, kraftigt varierande i storlek. Länets till ytan största riksintresse, tillika ett av landets största, är Storsjöbygden, som är 1 470 km² och berör fyra kommuner. Ett av länets minsta, Väktarmon i Strömsunds kommun, är bara 0,2 km². Den kommun som har flest riksintressen i länet är Härjedalen (14), medan Bräcke har minst antal (3).

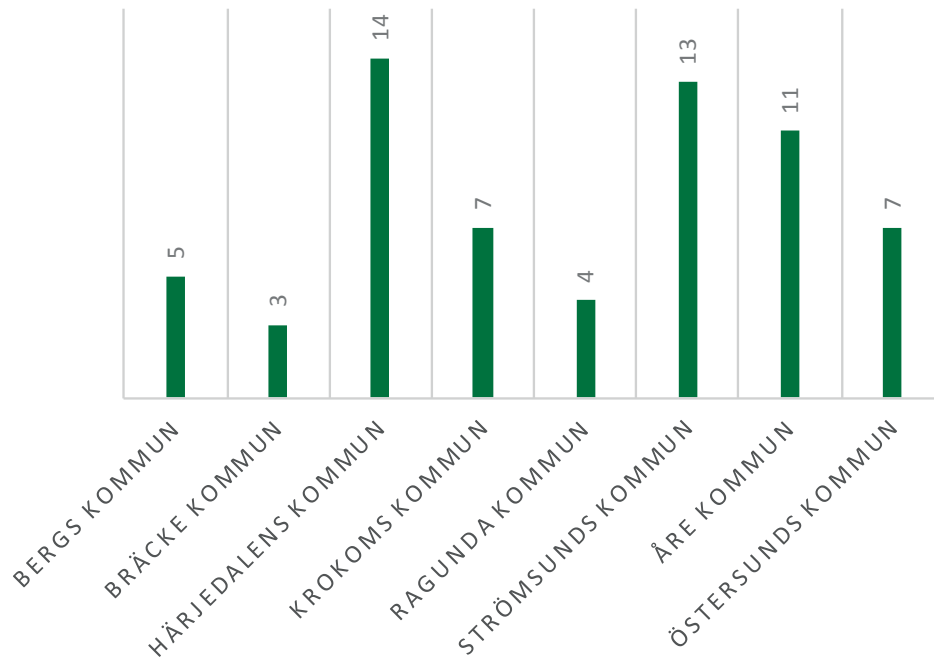

Figur 1. Utbredning av riksintressena för kulturmiljövård i Jämtlands län

Om riksintressena jämförs med en karta över länets byggnadsminnen framträder en bild som visar att den av Länsstyrelsen skyddade bebyggelsen till stor del överensstämmer med de utpekade riksintressena. Den snedfördelning av kategorier som riksintressena uppvisar motsvarar således även den snedfördelning av kategorier som finns bland de lagskyddade byggnaderna. Se karta på bilaga "Riksintresse kulturmiljövård & byggnadsminnen LstZ".

¹ Därtill är en stor del av fjällkedjan utpekad som riksintresse med hänsyn till natur- och kulturvärden enligt 4 kapitlet Miljöbalken. I den här rapporten behandlas bara riksintressen enligt 3 kapitlet.

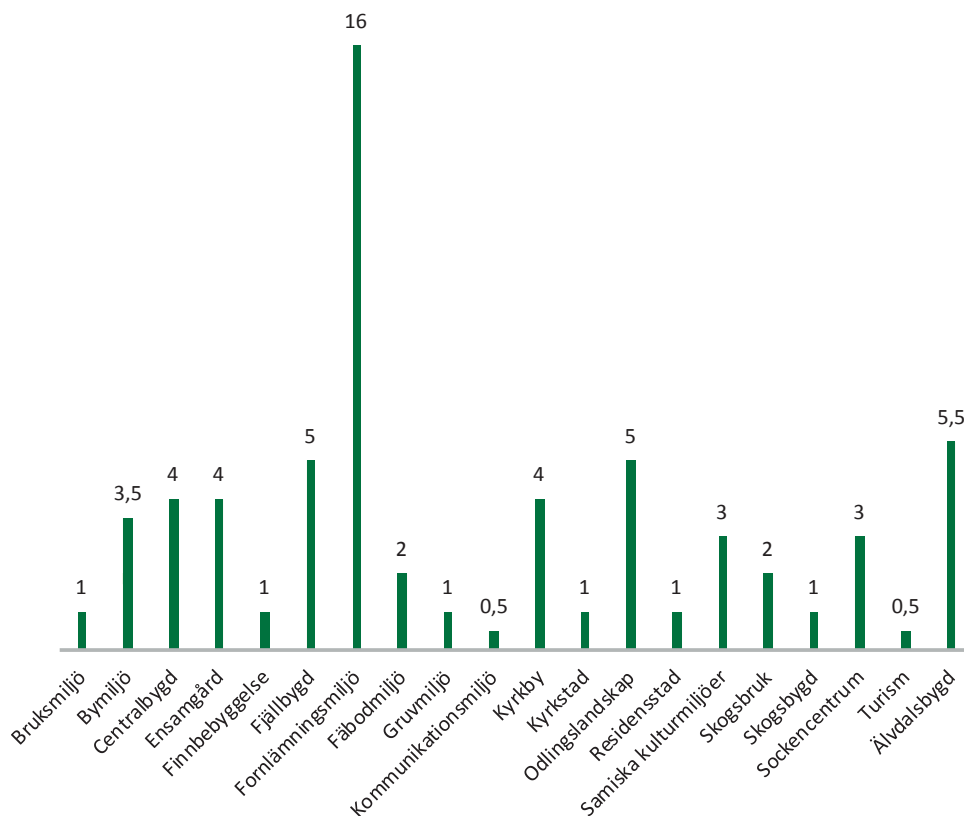
3.1 Riksintressenas fördelning mellan kommunerna

Figur 2. Fördelning av riksintressen per kommun

Diagrammet ovan visar fördelningen av riksintressena mellan kommunerna. Härjedalens kommun har flest riksintressen och Bräcke kommun lägst antal. Riksintresset Storsjöbygden (Z 25) sträcker sig över fyra stycken kommuner och Nedre Långan (Z 24) över två.

3.2 Riksintressenas karaktär

Figur 3. Riksintressen uppdelade efter landskap- och miljötyp

Följande beskrivning och uppdelning av länets riksintressen visar på de berättelser och kulturhistoriska värden som de åskådliggör. Sammanfattningen utgår från dagens värdetexter och är sorterade efter den huvudsakliga landskaps- och miljötyp som varje riksintresse är definierad som i motivtexten.

Att göra en uppdelning av riksintressena i kategorier är dock ofta besvärligt och kan också bli missvisande, vilket redan konstaterades av Johan Looch i *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården* (2013). Att göra gränsdragningar mellan olika kategorier är svårt då de flesta av länets riksintressen innehåller flera olika typer av landskaps- och miljötyper och också beskrivs på detta sätt. Flera riksintresseområden skulle således kunna placeras under flera kategorier. Kategoriseringen ska därför inte ses som "huggen i sten" utan som ett sätt för att belysa vilken historia länets riksintressen för kulturmiljövård återspeglar.

Kategorierna *Skogsbruk*, *Turism* och *Älvdalsbygd* är inte med i Riksantikvarieämbetets officiella ordlista över landskaps- och miljötyper från 1996-08-27, utan är tagna ur det förslag till revidering av ordlistan som myndigheten

utkom med 1997-05-29. Orsaken till att dessa begrepp använts, trots att de ströks under remisstiden, beror på de svårigheter det innebär att dela in riksintressena i kategorier. Med dessa tre ytterligare val kunde arbetet förenklas något.

Motivtexten för ett antal av länets riksintressen är uppdelade i två delar, det vill säga en A- och B-del. I de fall där A-delen tillhör en landskaps- och miljötyp och B-delen en annan har riksintresset kategoriserats som två olika typer. Dessa redovisas i diagrammet som ett "halvt" (0,5) riksintresse.

3.2.1 Bruksmiljö

Figur 4. Huså herrgård.

Bruksmiljön Huså (Z 34) i Kalls socken, Åre kommun, visar på teknikhistoriskt värdefulla lämningar med karaktäristisk bebyggelsestruktur. Huså by är en av fjällvärldens få industriella miljöer från äldre tid (Riksantikvarieämbetet, 1987). På Åreskutans nordöstra sida startade Jämtlands första kopparbruk i Huså år 1742. Verksamheten pågick till 1881.

I området finns lämningar efter gruvdriften i form av hyttor, rostugnar och kolhus. I Huså by har gårdarna samma läge som 1700-talets gruvtorp. I centrum av byn finns Huså herrgård, uppförd av brukets dåvarande disponent överste Gustaf Adolf Montgomery, under 1830-talet. Herrgården förklarades som byggnadsminne år 1988.

3.2.2 Bymiljö

I länet finns tre stycken riksintressen som är beskrivna som bymiljöer. Dessa finns i Härjedalens kommun. I motivtexten till ett fjärde riksintresse, Åredalen (Z 32), är ena delen beskriven som en bymiljö, därav att det finns 3,5 riksintressen beskrivna som bymiljöer i enlighet med diagrammet Figur 3 på föregående sida. Åredalens riksintresse utskiljer från de tre andra områdena och breddar således beskrivningen av en bymiljö.

Figur 5. Åredalen

Högåvalen (Z 56) i Tännäs socken är en fjällby högt belägen i platålandskapet nordväst om Kölsjöfjället och utgörs av ett tiotal gårdar med byggnader till stor del från början av 1900-talet. Byn var ursprungligen ett nybygge från 1700-talets slut, men omfattande myrodlingar och det framväxande skogsbruket möjliggjorde en bebyggelseexpansion i början på 1900-talet.

Byn Remmet (Z 60) i Svegs socken präglas av många äldre timrade byggnader. De två mest framstående gårdarna, Vallgården från 1800-talet och Gammel-Remsgården, i huvudsak med byggnader från 1700-talet är båda förklarade som byggnadsminnen. Byn omges av vidsträckta skogs- och myrmarker och här finns också en ramsåg, Remsågen, som också är förklarad som byggnadsminne. I området finns även en lågteknisk järnframställningsplats från 1600- till 1700-tal med bästerugn, slagghvarp och fällsten.

Riksintresset Duvberg – Överberg – Ytterberg (Z 61) i Svegs socken utgörs av tre höjdlägesbyar på var sitt berg som omges av skogs- och myrmarker.

Motivtexten för riksintresset Åredalen (Z 32) i Åre socken, Åre kommun, är uppdelad i två delar. B-delen motiveras av turistorten Åre samhälle med bland annat den tidiga turismens byggnader med hotell och villor i nationalromantisk stil. I samhället ligger Åre medeltida kyrka och ovanför centrum Tottens by med flera tätt sammanträngda gårdar på en smal hylla i fjällslutningen. Läs mer om riksintresset Åredalen under rubriken 3.2.20 Älvdalsbygd.

3.2.3 Centralbygd

Riksintresset Storsjöbygden (Z 25) sträcker sig runt Storsjön och över fyra kommuner; Bergs-, Krokoms-, Åre- och Östersunds kommuner. Området karaktäriseras av kalkhaltig berggrund och flack terräng (Skogsstyrelsen, 2016). Storsjöbygden har en allt sedan förhistorisk tid en bruknings- och bosättningskontinuitet. Inom området finns ett tiotal mindre lokalbygder och sockencentra med kyrkor och ursprungliga gårds- och bylägen. Storsjöbygden präglas av ett öppet jordbrukslandskap med radbyar och äldre gårdar med 1800-talsgården som dominerande gårdstyp på höjd- och slutningslägen med vida utblickar.

I en skrivelse från Riksantikvarieämbetet 1987 om områden med kulturvärden av riksintresse i Jämtlands län framhåller Riksantikvarieämbetet att *"Landskapet Jämtland har bebyggts och utvecklats från den kärna som Storsjöbygden utgör. Genom detta kolonisationsförfarande "inifrån och ut" inom ett tydligt rumsligt avgränsat område är Storsjöbygden ett modellområde för kulturhistorisk forskning utan motstycke, där ännu ett obrutet samband mellan bygd och obygd finns, samtidigt som frånvaron av näringsekonomiska eller andra stora omvälvningar i området givit Storsjöbygden en kontinuitet från äldsta bondeålder till vår tid."*

Mot bakgrund av detta föreslog Länsstyrelsen att Storsjöbygden skulle förklaras som ett riksintresseområde utifrån att området är innehållsmässigt och dokumentärt en enhet avgränsbar med skarpa gränser utåt samtidigt som det är svårt att delavgränsa inåt utan att sammanhangen går förlorade.

3.2.4 Ensamgård

Myskelåsen (Z 55) i Härjedalens kommun, Ålviken (Z 20) i Krokoms kommun samt Leipikvattnet (Z 3) och Väktarmon (Z 7) i Strömsunds kommun utgör länets riksintressen av karaktärstypen ensamgård. Gårdarna ligger utanför jordbruksbyarna, i huvudsak i fjällbygd och visar på äldre gårdsbebyggelse.

Ålviken med gården Orrnäset, är ett nybygge från omkring 1800-talet belägen vid Foskvattsåns utlopp i sjön Hotagen. Gården uppvisar en komplett uppsättning gårdsbyggnader från tiden 1800–1940 med både vattendriven såg, spånklyv och elkraftverk.

Myskelåsen med delvis äldre byggnadsbestånd i lågfjällsmiljö vid sjön västra Vattnan var torp under Tännäs kyrkby, men inköptes av staten 1888.

Riksintresset Leipikvattnet var ursprungligen ett nybygge vid sjön Leipikvattnet västra del. De första byggnaderna som uppfördes var en kåta och en liten ladugård. 1888 löste staten in gården för utökning av renbeteslandet och gårdens ägare blev kronoarrendator. Förutsättningar för en omfattande boskapsskötsel utgjordes av goda möjligheter till strand- och myrslätter samt frodiga betesmarker.

Väktarmon är en före detta fjällägenhet, etablerad som nybygge 1891 med byggnader och inägomarker i Väktaråns dalgång mellan fjällen Avardo och Väktarklumpen.

3.2.5 Finnbebyggelse

Alanäs kyrka (Z 10) i Strömsunds kommun utgör länets enda riksintressanta finnbebyggelse. Byn Alanäs är ett bygdecentrum i länets norra skogsbygd och har kontinuitet från nykolonisationen från 1600-talet.

Figur 6. Alanäs kyrka

3.2.6 Fjällbygd

I länet finns fem stycken fjällbygder av riksintresse, vilka är exempel på landskapsparti med föga odlingsvärd mark.

Figur 7. Myhrbodarna

Kläppen (Z 48) i Bergs kommun är ett nybygge i lågfjällsterräng med två kompletta gårdar omgivna av vidsträckta myrer i väglöst land. Bågavattnet – Vinklumpen (Z 19) i Krokoms kommun är ett område i lågfjällsterräng som visar på olika typer av resursnyttjande med både visten och fåbodar. Fåbodvallen Myhrbodarna brukas nu återigen och förklarades som byggnadsminne 2001.

Sör-Blåsjön (Z 6) i Strömsunds kommun är ett nybygge i fjällbygd med begränsad inägomark i lidläge mot Stora Blåsjön. I byn finns fyra gårdar med bebyggelse i huvudsak från 1920- till 1950-talet, vilken visar på bygdens senaste expansionsfas. Björkede (Z 26) i Åre kommun är ett småbruk av två intill varandra liggande fjällgårdar i flack dalgång vid Järvströmmen. Byggnadsbeståndet är till stor del från 1920- till 1960-talet.

Ottsjö (Z 36) i Åre kommun är en av de få byarna utanför de stora älvdalgångarna med bebyggelsekontinuitet från medeltiden. Här finns fossil åkermark och öppna odlingsmarker i sydslutning ned mot Ottsjön med inslag av 1700- och 1800-tals bebyggelse.

3.2.7 Fornlämningsmiljö

Fornlämningsmiljöerna dominerar länets riksintressen. Dessa 16 stycken områden uppvisar fångstmiljöer vid Idsjön (Z 41), Östersjön (Z 51), Vikarsjösystemet (Z 59), Nedre Långan (Z 24), Ammerån (Z 15) Hotingsjön (Z11), Russfjärden – Hallviken (Z 13) samt vid Fångsjön (Z 14) och Ånnsjön (Z 30). I Hamravallen (Z 50) i Härjedalens kommun finns en fornlämningsmiljö med gravhögar som är högt belägna på fåbodvallen Hamravallen på Hamrafjällets sluttning.

Riksintresset Ruändan (Z 53) i Härjedalens kommun är en hållbildsmiljö med en av Sveriges största och figurrikaste hållmålningslokaler bestående av ett 20-tal figurer föreställande bland annat älg, ren, björn och människa. Uretjukke (Z 5) i Strömsunds kommun uppvisar tre ålderdomliga kåtatomter, ett övergivet viste med kåtatomter, källargrunder, renvall, en bengömma samt en källargrop.

Figur 8. Hållmålning vid Ruändan.

Figur 9. Ljåbodarna i Ovikens fäbodområde

3.2.8 Fäbodmiljö

I Ovikens fäbodområde (Z 45) i Bergs kommun finns ett 30-tal fäbodställen för gårdarna på båda sidor om Storsjöns södra del. Vallarna är öppna och byggnaderna timrade och ofärgade. Sörvattenvallarna (Z 58) i Härjedalens kommun utgörs av fyra fäbodvallar kring en öppen täkt med bebyggelse i huvudsak från 1800-talet. Dessa områden är exempel på de fäbodmiljöer som möjliggör sommarbete i skog, varvid kvinnor huvudsakligen skötte djuren och beredde mjölkprodukterna.

3.2.9 Gruvmiljö

Fröå (Z 35) i Åre kommun är länets enda gruvmiljö av riksintresse och är exempel på en gruvmiljö med lämningar ifrån kopparbrytning. 1744 hittade Anna Larsdotter koppar på Fröå, på Åreskutans östra sida, vilket ledde till att Gruvbolaget påbörjade brytning samma år (Föreningen Fröå gruva, 2016). Gruvarbetarna bodde i torp som ägdes av gruvbolaget. Arbetet vid Fröå gruvor var igång från 1744–1881 och mellan 1912–1919.

3.2.10 Kommunikationsmiljö

Riksintresset Skalstugevägen (Z 29) i Åre kommun beskrivs till ena delen som en kommunikationsmiljö i fjällbygd. Längs Skalstugevägen har resandet kontinuitet från handels- och pilgrimsfärder som pågick redan under tidig medeltid. Efter vägen fanns ursprungligen tre stycken stugor för rast och övernattnig. Under 1800-talet drogs Karl Johansvägen fram och stugorna växte till byar, varav Medstugan blev den största. Längs Skalstugevägen finns också flera stenalvsbroar, minnesstenar, gränsrösen. Läs mer om riksintresset Skalstugevägen under rubriken 3.2.19 Turism.

3.2.11 Kyrkby

Begreppet kyrkby avser bymiljöer vilka innesluter en sockenkyrka, men utan att ha ett fullt utvecklat sockencentra. I riksintresset Håsjö gamla kyrka (Z 43), Bräcke kommun, finns länets enda bevarade kyrka från 1600-talet. Älvros (Z 62) i Härjedalens kommun är en kyrkby i utsträckt strandläge på odlingsmark vid Ljusnan med kyrkor från 1500-talet respektive 1800-talet. Vikens kapell (Z 8) i Strömsunds kommun är en kapellmiljö med kapell och gårdar från tiden för kolonisationen av den nordjämtländska fjällbygden från mitten av 1700- och tidigt 1800-tal.

3.2.12 Kyrkstad

Ankarrede (Z 4) i Strömsunds kommun är länets enda exempel på kyrkstad av riksintresse. Kyrkstaden är länets enda i bruk och är därtill landets sydligaste kyrkstad. Hur länge Ankarrede använts som samisk begravnings- och gudstjänstplats är inte känt, men ett sockenprotokoll från 1861 uppger att en begravningsplats invigdes 1820. Det nuvarande kapellet invigdes 1896 och ersatte då ett enkelt timrat kapell med torvtak. Intill kapellet ligger en kåtastad med ett 30-tal kåtor och förrådsbyggnader samt kyrkstugor.

3.2.13 Odlingslandskap

Odlingslandskapen präglas av lantbruk och innefattar i Jämtlands län både byar, gårdar och produktionsmarker. Riksintresset Klövsjö by och fäbodar (Z 49) i Bergs kommun visar exempel på odlingsmark med flera kringbyggda gårdar, varav Tomtangården, är förklarad som byggnadsminne.

Kring Klövsjö by finns också ett 40-tal fäbodar och fornlämningsmiljöer. Offerdalsbygden (Z 23) i Krokoms kommun uppvisar ett kuperat landskap med ett sockencentrum med förhistorisk bruks- och bosättningskontinuitet med byarna tätt liggandes på höjdlägen med tillhörande åkermark i sydslutningar. Kallbygden (Z 28) i Åre kommun ligger nära fjällen med odlingsmarker i de branta sluttningarna nedanför gårdslägena på höjden. Vid Indalsälven norra sida dominerar påkostade 1800-tals gårdar i den öppna odlingsmarken.

Figur 10. Tomtangården.

Figur 11. Östersund.

3.2.14 Residensstad

Residensstaden Östersund (Z 27) i Östersunds kommun speglar svenskt stadsbyggande under 1700-talets slut med en stadsplan i rutnät, den tidigaste från 1788. Under 1800-talet utvecklades stadsplanen med nya kvartersrader.

I Östersund syns den förindustriella bebyggelsekaraktären med låg trähusbebyggelse, hus i gatuliv, större borgargårdar i centrala lägen och glesare bebyggelse mot stadens utkanter. I stadsbilden är byggnader hörande residens- och regementsstaden framträdande. Dessa byggnader utgörs bland annat av kanslihusbyggnader, rådhuset och länsresidenset.

3.2.15 Samiska kulturmiljöer

Kroktjärnvallen, Bartjan (Z 46) i Bergs kommun, Hamptjärn (Z 1) och Maskier (Z 2) i Strömsunds kommun är områden med samiska kulturmiljöer. Samiska kulturmiljöer ingår även i andra kategorier, se exempelvis 3.2.7 Fornlämningsmiljöer och 3.2.12 Kyrkstad.

I Kroktjärnvallen finns sommarviste för Tossåsens sameby med kåtor, förrådsbyggnader och rengården av olika utföranden och åldrar. I området finns också flera äldre samiska lämningar. Både Hamptjärn och Maskien är exempel på miljöer med samiska lämningar från forntida bosättning med ålderdomliga kåtatomber. I Maskien finns de sydligaste stalotomterna som är kända i landet.

3.2.16 Skogsbruk

Bomsund (Z 18) i Ragunda kommun och Svaningen – Stor-Ringsjön (Z 9) i Strömsunds kommun är exempel på skogsbruksmiljöer av riksintresse. Flottningen var mycket utbredd i Jämtland och vid Bomsund, som ligger vid Indalsälven, finns två gårdsmiljöer, varav den västra tillhörde flottledsföreningen.

Vid Svaningssjön och Stor-Ringsjön finns både äldre och nyare bolagsbebyggelse och flottningsanläggning som ingår i Ångermanälvens flottledssystem. Området uppvisar karaktäristisk bebyggelse med trävarubolag från 1880, ångbåtsbrygga med magasin från 1900 och med skogsarbetarbostäder bestående av 13 likadana typhus från 1958.

3.2.17 Skogsbygd

Riksintresset Skärvången (Z 21) i Krokoms kommun och Skyttmon-Ammerån (Z 15) i Ragunda kommun har till karaktären av skogsbygd. I Skärvången ligger gårdar med timmerbebyggelse från 1700- till 1800-talen högt under ett sydvästberg med odlingsmark i brant sluttning ner mot sjön.

I Skyttmon – Ammerån önskade skogsbolagen under 1800-talet köpa upp böndernas skog, men bönderna behöll skogsmarken och välståndet växte, vilket återspeglas i de stora gårdarna med påkostade boningshus.

3.2.18 Sockencentrum

I Bräcke kommun, på strategiskt sjöläge har Revsunds kyrkomiljö (Z 44) vuxit fram successivt runt kyrkan. På platsen där den medeltida kyrkan stod står i dag en från 1876 och i anslutning till denna 15 kyrkstallar, sockenstuga, prästgård, bryggstuga, härbre och lada från 1800-talet. I Lillhärdals kyrkby och fäbod område (Z 63) i Härjedalens kommun finns i kyrkbyn en kyrka från 1770-talet och den helt bevarade, fyrbyggda gården Högen som är förklarad som byggnadsminne. Väster om kyrkbyn finns ett 30-tal fäbodar i skogs- och myrmarkerna.

Figur 12. Byggnadsminnet högen

3.2.19 Turism

Ursprungligen fanns tre stycken välkända rast- och övernattningsstugor för resande längs Skanstuguvägen (Z 29) mellan Sverige och Norge. Karl Johansvägen drogs fram under 1800-talet och stugorna växte till byar. Under turismens genombrottstid i Västjämtland under slutet av 1800-talet kom flera välbärgade personer från Sverige och England till fjällvärlden, lockade av ripjakt och fiske. De mest välbeställda uppförde egna jaktstugor och lade under sig stora jaktmarker.

År 1885 kom Carl Fredrik Liljevalch till Medstugan för första gången. 1896–1897 uppfördes Medstugans jaktvilla efter ritningar av arkitekten Agi Lindgren.

3.2.20 Älvdalsbygd

De fem och ett halvt riksintressena som beskrivs som älvdalsbygder är präglade av den varierade användningen av älven, vilken lett till landskapets utveckling. Riksintressena Övre Ljusnandalen (Z 52) och Långå (Z 57) i Härjedalens kommun, Indalsälven i Östjämtland (Z 16) och Strånäset (Z 17) i Ragunda kommun samt Undersåker (Z 31) och Åredalen (Z 32) i Åre kommun är innehållsmässigt komplexa miljöer. Uttrycken för riksintresseområdet Indalsälven i Östjämtland (Z 16) visar exempel på dessa bygders komplexitet med gårdar, torp samt länets äldsta frikyrkobyggnad och Hammerfors kraftverk, vilket är ett av funktionalismens pionjärverk.

3.3 Kommentarer

Uppdelningen av riksintressen efter den landskaps- och miljötyp som är mest framstående i motivtexten pekar ut ett relativt tydligt resultat – nämligen att det finns en snedfördelning mellan riksintressena avseende kulturhistoriskt innehåll.

De allra flesta av länets riksintressen pekar ut äldre, agrara miljöer, fornlämningar och jordbrukslandskap. Miljöer som visar på kvinnors och barns historia samt på utveckling under modern tid är underrepresenterade, om inte helt obefintliga.

De områden som pekas ut som riksintresse ska vara av riksintressant karaktär, vilket kan vara en anledning till att fördelningen ser ut som den gör. Viktigt att ha i åtanke är dock att bedömningen av vilka utvecklingsskeden som bör lyftas fram som riksintressanta inte är statisk. Förändrade synsätt och förnyade kunskaper måste medföra möjligheten att addera och justera tidigare ställningstaganden (Riksantikvarieämbetet, 2013-03-25).

Inom varje riksintresse kan flera historier och perspektiv lyftas fram. För att stärka statusen för kulturmiljövårdens status finns det ett stort behov av att i översynen studera de nu utpekade miljöerna och platsernas komplexa historia för att på så sätt lyfta fram och beskriva en mer mångfacetterad bild av våra riksintressen utifrån ett genus- och mångfaldsperspektiv. Det finns också ett stort behov av att se över om det finns områden som belyser epoker i länets historia som är underrepresenterade.

4. Hur har andra länsstyrelser gjort?

4.1 Länsstyrelsen Västerbotten

Arbetet med översynen av riksintressena är pågående på Länsstyrelsen i Västerbotten. Hittills finns en reviderad riksintressebeskrivning tillgänglig vid Länsstyrelsens hemsida, vilken rör riksintresset Umeå stad, vilken beslutades om av Länsstyrelsen 2010-04-20. Den reviderade riksintressebeskrivningen syftar till att underlätta processen med att göra förändringar i en stad med hänsyn till och i samspel med riksintressets värden (Länsstyrelsen i Västerbotten, 2009).

Revideringen öppnar upp för förtätning i Umeå genom att kraven inom ungefär hälften av riksintresseområdets areal sänks. Revideringen tydliggör också inom vilka områden särskild hänsyn bör tas. I rapporten beskrivs riksintresset centrala Umeås övergripande karaktär för att sedan, med hjälp av kartmaterial närmre beskriva miljöer som är representativa för riksintresset. På kartor över centrala Umeå har man markerat områden i grått och rött, vilka markerar historiskt intressanta planmönster att beakta i stadsplaneringen. I rapporten betonas att gränserna mellan de markerade områdena ska uppfattas som generella och avgränsningarna av riksintresseområdet som grova.

Inventeringarna som ligger till grund för markeringarna på kartan har gjorts på "tomtnivå" och utifrån ett bredare miljöperspektiv än en traditionell byggnadsinventering. Under rubriken "Förhållningssätt" betonas vikten av att riksintresset centrala Umeå beaktas och inarbetas i den kommunala planeringen. Länsstyrelsen menar att vid en bedömning av vad som kan räknas som påtaglig skada på riksintresset är det betydelsefullt hur en åtgärd inverkar på de, i första hand, rödmarkerade områdena. Beskrivningarna av de rödmarkerade områdena – riksintressets värdekärnor – är ingången till lämpliga förhållningssätt vid förändring.

4.2 Länsstyrelsen Kronobergs län

Arbetet med översyn av riksintressen för kulturmiljö har pågått på Länsstyrelsen i Kronoberg sedan 2006. Arbetet genomförs enligt en dialogmodell där användningen av bilder och kartor är central. En del av modellen omfattar en muntlig presentation för kommunernas folkvalda och en årlig intervjuundersökning med kommunernas planfunktioner (Länsstyrelsen i Kronobergs län, 2012).

Intervjuundersökningen har senare legat till grund för de prioriteringar som Länsstyrelsen sedan arbetet efter. Sedan 2011 har metoden utvecklats på efterfrågan av kommunerna som efterlyste ett mer beständigt skriftligt material.

Varje kommun får därför sedan dess en skriftlig rapport, en affisch samt en dynamisk karta baserad på GIS-skikt efter den muntliga presentationen. Affischen syftar till att ge en överskådlig bild av riksintresset samt att sammanfatta värdetext och riktlinjer för hanteringen av området.

4.3 Länsstyrelsen Västernorrland

Länsstyrelsen i Västernorrland påbörjade sitt arbete med översynen av riksintressena för kulturmiljövården med en pilotstudie i Härnösand 2013 (Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013). Studien genomfördes i samarbete med Härnösand kommun och syftade till att ta fram en metod för översyn av länets riksintresseområden för kulturmiljövården. En del i arbetet syftade även till att upprätta en dialog mellan Länsstyrelsen och länets kommuner om riksintressena och om hur dessa hanteras i plan- och byggprocessen. Mål med studien var att den framtagna metoden skulle anpassas till kommunernas önskemål vad gäller ett fördjupat material.

Modell

Pilotstudien resulterar i en modell framtagen för Västernorrlands översyn av riksintressena. Som grund för arbetet presenteras ett förhållningssätt, vilket innebär att översynen ska utgå från dagens värdetexter och avgränsningar, nytt material ska fungera som kompletterande kunskapsunderlag och i översynen formuleras förslag till eventuellt fortsatt arbete med varje riksintresseområde. För att modernisera bilden av riksintressenas miljöer och för att vår tids syn på kulturmiljöer ska speglas ska frågeställningen "Vilken och vilkas berättelse/ berättelser är det som visas i riksintresset?" tas med i arbetet.

Den framtagna modellen redovisar också för arbetsgången av det fortsatta arbetet. Studien menar att för att skapa nära samarbete och en bra dialog bör översynsarbetet genomföras kommunvis. Man betonar även vikten av att det är positivt om översynsarbetet sammanfaller med kommunernas arbete med översiktsplaner eller i samband med att kommunernas kulturmiljöprogram ska revideras. På grund av de olika typer av riksintressen länet innehar betonas vikten även av att ha goda förkunskaper om länet och dess kulturmiljöer samt att kunna avläsa landskapet.

Arbetsgång

Översynen börjar med att Länsstyrelsen informerar om översynsarbetet och ber kommunen välja ut lämpliga tjänstemän för arbetet. Dialogen myndigheterna emellan inleds med att Länsstyrelsen skickar ut frågor om riksintressena för kulturmiljövården till de delaktiga tjänstemännen vid kommunen. Frågorna följs upp under en träff. Under träffen går man även igenom riksintressebeskrivningarna tillsammans.

Arbetet fortsätter med en inventering, vilken uppdelas i fyra delar med rubrikerna Värdebeskrivning, Förutsättningar i dag, Historik och Förslag till fortsatt arbete. Värdebeskrivning ska förtydliga riksintressets värden och hur de tar sig uttryck i den fysiska miljön. Denna del, menar Länsstyrelsen, bör illustreras med exempelvis kartor och fotografier. Arbetet resulterar i en affisch, vilken är tänkt att användas som underlag för handläggare på kommun och länsstyrelse.

Avslutningsvis presenterar Länsstyrelsen resultatet av översynen för kommunerna och hur Länsstyrelsen avser arbeta vidare med riksintressena. Resultatet länkas också till respektive riksintresseområde i Länsstyrelsens GIS-skikt.

5. Metod för översyn av riksintressen i Jämtlands län

5.1 Syfte med översyn

Ett övergripande syfte för en översyn av riksintressena för kulturmiljövårderna är att öka förståelsen för värdena i länets riksintressen och att de förankras hos handläggare på kommuner och länsstyrelse som möter riksintressena i det vardagliga arbetet. Riksintresseområdena ska förtydligas genom att karaktärsdrag, värdeegenskaper och rumsliga samband som är av betydelse för de olika områdena beskrivs och fördjupas.

Målen med översynen är:

- » att öka kunskapen om riksintressena
- » att Länsstyrelsens information om riksintressena för kulturmiljövårderna i länet ska förbättras och göras mer lättåtkomlig
- » att värdetexterna fördjupas så att fler historiska perspektiv lyfts fram i beskrivningen av de olika riksintressena
- » att eventuellt ta fram nya riksintresseområden.

5.2 Förhållningssätt

Följande förhållningssätt ska ligga till grund för arbetet med översynen av kulturmiljövårdens riksintressen i Jämtlands län:

Arbetet ska i första hand utgå ifrån riksintressenas befintliga värdetexter och avgränsningar. Med avstamp i dessa ska miljöerna studeras utifrån ett genus- och mångfaldsperspektiv för att därefter kunna omformulera och fördjupa värdetexterna kring riksintresseområdena med ytterligare egenskaper och historier.

Landskapen ska studeras med utgångspunkt i europeiska landskapskonventionens sätt att se på landskap, vilket innebär att "Landskap är ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer."

Följande frågeställningar ska därför ligga till grund för arbetet:

- » Vems eller vilkas historia beskrivs i de befintliga värdetexterna?
- » Vems eller vilkas historia kan också lyftas fram inom den befintliga geografiska avgränsningen?
- » Behöver den geografiska avgränsningen justeras?

5.3 Metod för arbetet med en översyn

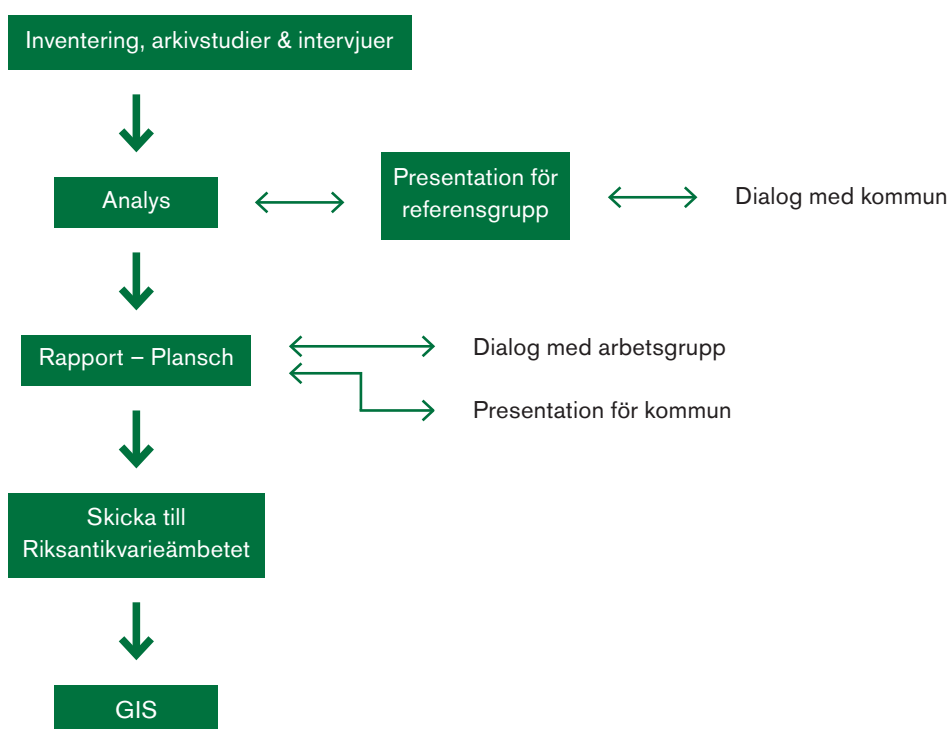
Metoden för arbetet med översynen med länens riksintressen har till stor del inspirerats av den metod som Länsstyrelsen i Västernorrland använt sig av, se 4.3 Länsstyrelsen Västernorrland.

Riksintressena i Jämtlands län anses vara mer eller mindre problematiska,

vilket framkommit dels genom den inledande studien för en översyn av länets riksintressen 2013 och dels genom de detaljplaner och översiktsplaner som granskats av Länsstyrelsen under de senaste åren (Loock, 2013). Storsjöbygden (Z 25) anses vara svårt att hantera för både kommuner och länsstyrelse. Även riksintresset Åredalen (Z 32) anses av att vara problematiskt av både Åre kommun och Länsstyrelsen. Östersund (Z 27) upplevs inte av Länsstyrelsen som särskilt problematiskt, men en tydlig förankring och beskrivning av riksintresset är av stort behov.

På grund av dessa upplevda svårigheter har Länsstyrelsen ett större behov av att hålla arbetet med dessa riksintresseområden mer internt än vad som krävs för de övriga. Arbetet kommer i större utsträckning därför kunna upphandlas för de mindre "problematiska" riksintresseområdena.

För att skapa möjligheter till ett nära samarbete, en bra dialog och ett stort engagemang i riksintressefrågorna bör översynsarbetet genomföras kommunvis. Detta blir också mer effektivt då insatser för ökad kunskap om riksintressesystemet och riksintressenas värden tydligare kan samordnas. Positivt är om arbetet sammanfaller med respektive kommuns arbete med översiktsplan eller kan genomföras i samband med att kommunens kulturmiljöprogram ska revideras.

5.3.1 Metod med upphandlad konsult

INLEDANDE ARBETE

En referensgrupp på Länsstyrelsen sätts samman. I denna grupp bör en arkeolog, en byggnadsantikvarie och två samhällsplanerare delta. Arbetsgruppen informerar kommunen om att arbetet med översynen ska påbörjas och ber kommunen välja ut lämpliga tjänstemän som kan vara delaktiga i arbetet. Önskvärt är att minst en representant från varje yrkesroll som möter riksintressena i det vardagliga arbetet deltar: översiktsplanerare, planarkitekt, bygglovshandläggare, stads- eller kommunarkitekt (Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013).

En konsult med kunskaper i arkeologi och bebyggelsehistoria samt erfarenhet av att läsa av landskap och kulturmiljöer upphandlas.

INVENTERING, ARKIVSTUDIER OCH INTERVJUER

Konsulten inventerar och dokumenterar riksintressena i fält med utgångspunkt i de befintliga värdetexterna och avgränsningarna. Konsulten samlar in lokal kunskap genom intervjuer med olika aktörer i området. Konsulten studerar även befintligt källmaterial som inventeringar, kulturmiljöprogram, rapporter och litteratur för respektive riksintresse.

ANALYS

Konsulten beskriver och analyserar rumsliga sammanhang, strukturer i landskapet och i bebyggelsemiljöer samt enskilda fornlämningar och enskilda byggnader. Analysen görs utifrån DIVE-metoden och med stöd av *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (2015). Konsulten analyserar miljöerna utifrån en genus- och mångfaldsperspektiv samt ovan ställda frågeställningar.

PRESENTATION FÖR ARBETSGRUPP

Konsulten presenterar sina inventerings- och analysresultat för referensgruppen på Länsstyrelsen. Referensgruppen diskuterar resultaten och kommer med inspel.

DIALOG MED KOMMUN

Konsulten samt en deltagare ur referensgruppen diskuterar inventeringsresultaten och analysen med kommunens utvalda tjänstemän. Kommunens tjänstemän inkommer med spontana tankar och funderingar kring resultat och analys. Eventuellt besöks ett/flera riksintresseområden i fält.

RAPPORT - PLANSCH

I dialog med Länsstyrelsens referensgrupp utarbetar konsulten en fördjupad, reviderad värdebeskrivning för respektive riksintresse. Konsulten utarbetar eventuellt också en justering av riksintresseområdets geografiska avgränsning.

Riksintresset ska därefter illustreras med ett pedagogiskt och illustrativt material som sammanfattar och ytterligare förtydligar riksintressets värden med hjälp av kartor, fotografier eller andra illustrationer på en plansch i A3-format. Tyngdpunkten på denna plansch ska ligga på att illustrera värdena.

Planscherna är tänkta att kunna användas av handläggare på länsstyrelse som snabbt behöver skapa sig en bild av ett riksintresse och av handläggare på kommun som underlag i diskussion med byggherrar eller enskilda fastighetsägare, men också som information till en intresserad allmänhet (Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013).

PRESENTATION FÖR KOMMUN

Konsulten och två representanter (en från kulturmiljö och en från SaBo) från Länsstyrelsens referensgrupp kommer till kommunen och presenterar samtliga riksintressen för kulturmiljövården i kommunen. Vid en sådan träff bör också politiska representanter och berörda tjänstemän på kommunen medverka. Länsstyrelsen informerar om att materialet kommer skickas ut på remiss och att det slutgiltiga materialet därefter skickas till Riksantikvarieämbetet för beslut.

SKICKAS TILL RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

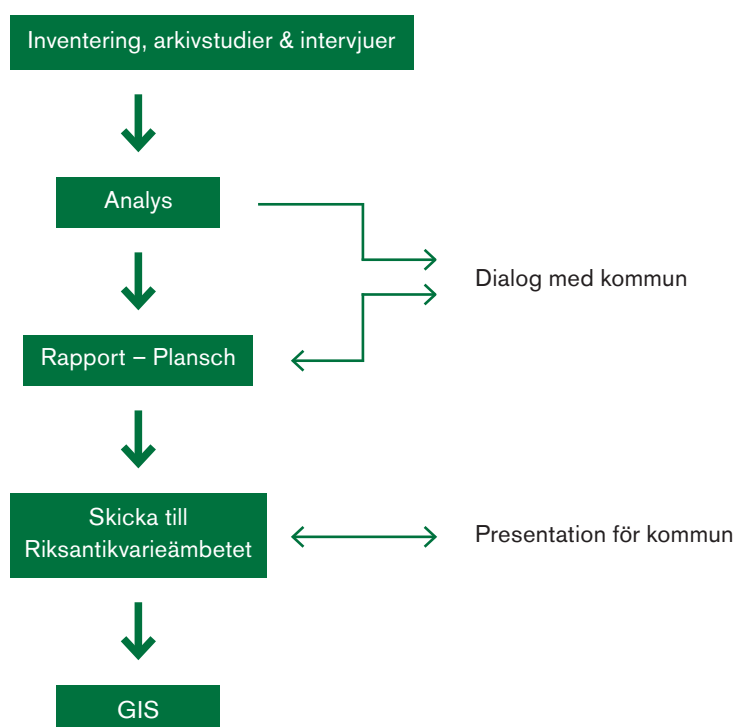
Efter eventuella revideringar utifrån synpunkter som inkommit under remissförfarandet, skickas det färdiga arbetet till Riksantikvarieämbetet (RAÄ) för beslut.

Allt eftersom Riksantikvarieämbetet beslutar om de reviderade texterna och beskrivningarna laddas de nya kunskapsunderlagen upp på Länsstyrelsens hemsida.

GIS

Efter att materialet fastställts ska det arbetas in i Länsstyrelsens GIS-skikt för att på så sätt underlätta handläggningen för tjänstemän på både kommun och länsstyrelse.

5.3.2 Metod för internt arbete med Åredalen, Östersund och Storsjöbygden

INLEDANDE ARBETE

En arbetsgrupp på Länsstyrelsen sätts samman. I denna arbetsgrupp bör en arkeolog, en byggnadsantikvarie, en arkitekt och två samhällsplanerare delta. Arbetsgruppen informerar de kommuner som är berörda om att arbetet med översynen ska påbörjas och ber kommunerna välja ut lämpliga tjänstemän som kan vara delaktiga i arbetet. Önskvärt är att minst en representant från varje yrkesroll som möter riksintressena i det vardagliga arbetet deltar: översiktsplanerare, planarkitekt, bygglovshandläggare, stads- eller kommunarkitekt (Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013).

Länsstyrelsen lämnar en kort frågelista till de tjänstemän på kommunen som ska vara delaktiga i processen. Frågorna tar upp:

- » vilka kunskaper om riksintresseområdenas värden kommunens tjänstemän har
- » hur riksintressena hanteras i olika skeden i plan- och byggprocessen
- » vilka svårigheter som upplevs finnas i hanteringen av riksintressena
- » hur motiverade avgränsningarna upplevs
- » hur riksintressena för kulturmiljövård skulle kunna bli en större tillgång.

INVENTERING, ARKIVSTUDIER OCH INTERVJUER

Arkeologen och byggnadsantikvariern inventerar och dokumenterar riksintressena i fält med utgångspunkt i de befintliga värdetexterna och avgränsningarna. Lokal kunskap inhämtas genom intervjuer med olika aktörer i området. Kartmaterial, befintligt källmaterial som inventeringar, kulturmiljöprogram, rapporter och litteratur för respektive riksintresse studeras. Arbetsgruppen besöker riksintresseområdet tillsammans vid ett tillfälle.

ANALYS

Arbetsgruppen beskriver och analyserar rumsliga sammanhang, strukturer i landskapet och i bebyggelsemiljöer samt enskilda fornlämningar och enskilda byggnader. Arbetsgruppen analyserar miljöerna utifrån ovan ställda frågeställningar. Vad gäller riksintresset Storsjöbygden prövas följande modeller föreslagna av Johan Looock 2013:

- » Storsjöbygden behålls som ett riksintresse med nuvarande gränser, men kompletteras med ett fördjupande underlag som ger tydliga riktlinjer för hantering. Eventuellt kan värdekärnor eller zoner införas. Övergripande motiv- och uttryckstexter ses över.
- » Storsjöbygden delas upp i ett antal mindre riksintressen med nya separata värdetexter.

DIALOG MED KOMMUN

Arbetsgruppens projektledare följer upp frågelistan med kommunens tjänstemän samt diskuterar arbetsgruppens inventeringsresultat och analys.

Arbetsgruppen och berörda tjänstemän på kommunen åker gemensamt ut på fältresa till riksintresseområdet. Kommunens tjänstemän inkommer med spontana tankar och funderingar kring inventering och analys.

RAPPORT – PLANSCH

I dialog med tjänstemännen på kommunerna utarbetar arbetsgruppen en reviderad värdebeskrivning samt ett fördjupande underlagsmaterial för respektive riksintresse. Arbetsgruppen utarbetar eventuellt också en justering av riksintresseområdets geografiska avgränsning.

Riksintresset ska därefter illustreras med ett pedagogiskt och illustrativt material som sammanfattar och ytterligare förtydligar riksintressets värden med hjälp av kartor, fotografier eller andra illustrationer på en plansch i A3-format. Tyngdpunkten på denna plansch ska ligga på att illustrera värdena.

Planscherna är tänkta att kunna användas av handläggare på länsstyrelse som snabbt behöver skapa sig en bild av ett riksintresse och av handläggare på kommun som underlag i diskussion med byggherrar eller enskilda fastighetsägare, men också som information till en intresseras allmänhet (Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013).

PRESENTATION FÖR KOMMUN

Arbetsgruppen kommer till kommunen och presenterar den nya värdebeskrivningen och det fördjupade underlagsmaterialet. Vid en sådan träff bör också politiska representanter och berörda tjänstemän på kommunen medverka. Länsstyrelsen informerar om att materialet kommer skickas ut på remiss och att det slutgiltiga materialet därefter skickas till Riksantikvarieämbetet för beslut.

SKICKAS TILL RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Efter eventuella revideringar utifrån synpunkter som inkommit under remissförfarandet skickas det färdiga arbetet till Riksantikvarieämbetet (RAÄ) för beslut.

Allt eftersom Riksantikvarieämbetet beslutar om de reviderade texterna och beskrivningarna laddas de nya kunskapsunderlagen upp på Länsstyrelsens hemsida.

GIS

Efter att materialet fastställts ska det arbetas in i Länsstyrelsens GIS-skikt för att på så sätt underlätta handläggningen för tjänstemän på både kommun och länsstyrelse.

6. Tidplan för översyn av kulturmiljövårdens riksintressen

2017	Pilotstudie, riksintresset Indalsälven i Östjämtland (Z 16) i Ragunda kommun.
2018	Internt: Storsjöbygden Upphandla: Riksintresseområden i Ragunda, Berg och Bräcke kommun, totalt 12 riksintresseområden.
2019	Internt: Östersunds stad Upphandla: Östersunds kommun, totalt 6 riksintresseområden.
2020	Internt: Åredalen Upphandla: Åre kommun, totalt 10 riksintresseområden.
2021	Upphandla: Härjedalens kommun, totalt 14 riksintresseområden.
2022	Upphandla: Strömsunds kommun, totalt 13 riksintresseområden.

6.1 Arbete år 2017

År 2017 påbörjas översynen av riksintressena för kulturmiljövård i form av en pilotstudie av riksintresset Indalsälven i Östjämtland (Z 16) i Ragunda kommun. Motiv till att översynen inleds med en pilotstudie är att detta arbetssätt möjliggör ett tillfälle att tillämpa, utvärdera och revidera de i förstudien framtagna metoderna för arbetet. Under pilotstudien kan även dialogformer med kommun och internt inom arbetsgruppen arbetas fram.

Riksintresset Indalsälven i Östjämtland (Z 16) är kategoriserad som en älvbäddbyggs (se s.17) och har ett kulturhistoriskt innehåll som beskrivs med begreppen "förhistorisk bruks- och bosättningskontinuitet", "Sockencentrum", "Kraftverksmiljöer", "Stationssamhälle", "Bymiljö" och "Kognitivt landskap". Flera av länets övriga riksintressen omfattar en typ av miljö, exempelvis en fornlämningsmiljö eller en fäbodmiljö. Riksintresseområdet Indalsälven i Östjämtland (Z 16) representerar en sammansättning av många olika miljöer, varför det finns många fördelar med att påbörja översynen här.

Mål med förstudien är att de slutsatser som kan dras utifrån den färdigställda pilotstudien kommer generera bättre möjligheter för Länsstyrelsen att upphandla en konsult för fortsatt arbete med översynen. Målet är även att Länsstyrelsen hittar former för arbetet, både internt och externt med kommunerna för att ha större möjligheter att fortsätta arbeta med de mer "problematiske" riksintresseområdena.

6.2 Fortsatt arbete

Utifrån de slutsatser som kan dras i pilotstudien påbörjas arbetet med riksintresseområdet Storsjöbygden. Parallellt med detta arbete upphandlas en konsult för arbetet med riksintresseområdena i Ragunda, Berg och Bräcke kommun.

Alternativet till att upphandla en konsult inför varje år är att anställa en person med erfarenhet ifrån liknande arbeten på en projektanställning. Den projektanställda blir då projektledare för både det interna och det externa arbetet med riksintresseområdena i länet.

Upplägget för fortsatt arbete presenteras i tabellen ovan.

Litteraturförteckning

- » Föreningen Fröå Gruva, 2016. Fröå gruvas historia. Fröå Gruva.
<http://www.froagruva.se> (Hämtad 2016-11-22).
- » Looock, J, 2011. *Sammanställning och kommentarer kring avslutade och pågående projekt kring riksintressen runt om i landet*. U.o: Riksantikvarieämbetet.
- » Looock, J, 2013. *Översyn av riksintressen för kulturmiljövården – En inledande studie i Jämtlands län, Östersund*. Länsstyrelsen Jämtlands län.
- » Länsstyrelsen i Västerbotten, 2009. *Centrala Umeå och före detta regementet I 20 – En kulturmiljö av riksintresse*. Länsstyrelsen i Västerbotten.
- » Länsstyrelsen i Västernorrland, 2013. *Översyn av riksintressen i Västernorrland*, Rapport nr 2013:15, Härnösand. Länsstyrelsen i Västernorrland.
- » Länsstyrelsen i Kronobergs län, 2012. *Kulturmiljöer av riksintresse – Utvärdering och uppföljning, Intervjuundersökning med länets kommuner, Växjö*. Länsstyrelsen i Kronobergs län, ISSN 1103-8209.
- » Riksantikvarieämbetet, 1987. *Register över riksobjekten*, u.o: u.n.
- » Riksantikvarieämbetet, 2012-06-20. *PM: Riksintressen för kulturmiljövården – Roller och ansvar*. Dnr 331-00679-2012: Riksantikvarieämbetet.
- » Riksantikvarieämbetet, 2012. Europeiska landskapskonventionen.
<http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/vart-internationella-arbete/europaradet/europeiska-landskapskonventionen/>
[Använd 16 november 2016].
- » Riksantikvarieämbetet, 2013-03-25. *PM nr 1: Vad är riksintressant?*
Dnr 3.5.1-669-2013: Riksantikvarieämbetet.
- » Riksantikvarieämbetet, 2014-06-23. *Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap. 6§ miljöbalken – Handbok, Stockholm*. Riksantikvarieämbetet.
- » Skogsstyrelsen, 2016. *Mer om skogen i Norra Jämtlands distrikt*.
<http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Lokala-sidor/Distrikt/Norra-Jamtlands-distrikt1/Mer-om-skogen/>
[Använd 3 november 2016].

Figurlista

Figur	Datum	Upphovsman
Omslag	2009	Fredrik Herrlander
Figur 1	Hämtad 2012-02-10	Lantmäteriet, NVDB, ESRI Inc, RAÄ, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU
Figur 2		Diagram framtaget utifrån Riksintressen för kulturmiljövård – Jämtlands län (Z), beslut av RAÄ 1997-11-17
Figur 3		Diagram framtaget utifrån Riksintressen för kulturmiljövård – Jämtlands län (Z), beslut av RAÄ 1997-11-17
Figur 4	2016-09-30	Länsstyrelsen Jämtlands län/Paulina de Vries
Figur 5	2008-10-02	Länsstyrelsen Jämtlands län/Johan Loock
Figur 6	2015-04-21	Länsstyrelsen Jämtlands län/Linnea Skog
Figur 7	2015-10-15	Länsstyrelsen Jämtlands län/Eva Karlsson
Figur 8	2015	Länsstyrelsen Jämtlands län/Katarina Johansson
Figur 9	2016-10-26	Länsstyrelsen Jämtlands län/Paulina de Vries
Figur 10	2008	Länsstyrelsen Jämtlands län/Johan Loock
Figur 11	2008-05-15	Heliview
Figur 12	2016-10-12	Länsstyrelsen Jämtlands län/Paulina de Vries

Bänk vid pilgrimskällan i Brunflo, Riksintresset Storsjöbygden, Östersunds kommun.
Foto: Länsstyrelsen Jämtlands län, Katarina Johansson.

Länsstyrelsen Jämtlands län

Postadress: 831 86 Östersund
Besöksadress: Residensgränd 7
Telefon: 010-225 30 00
jamtland@lansstyrelsen.se
www.lansstyrelsen.se/jamtland